

دانشگاه الزهراء

دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی

عنوان طرح:

بررسی علل تفاوت ديه زن و مرد در ايران

رشته تحصیلی: مطالعات زنان

مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد

استاد راهنما:

دکتر جميله کديور

استاد مشاور:

دکتر فهيمه ملک زاده

دانشجو:

فاطمه زندي

اسفند ۱۳۸۷

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

با سپاس و قدردانی از اساتید عزیزم

خانم دکتر جمیله کدیور

خانم دکتر فهیمه ملک‌زاده

و

دوستان عزیزم

مهران و مریم

تقدیم به

پدر و مادر عزیزم

و

نور دیدگانم پیمان، کیوان، پژمان

چکیده

این رساله، به روش کیفی و مصاحبه عمیق با اساتید و استفتاء از فقها و مراجع تقلید به بررسی علل تفاوت دیه زن و مرد می‌پردازد. مساله اصلی مورد بحث در باب تفاوت این حکم، مربوط به نقش مهم اقتصادی مردان در عرصه خانواده می‌باشد که خود متأثر از سنت، روایات و اجماع فقها می‌باشد و بر همین مبنا قانون‌گذاری صورت گرفته است؛ در حالی که در قرآن نص صریحی در رابطه با تفاوت دیه زن و مرد وجود ندارد.

دیه به عنوان مجازات مالی در نظر گرفته می‌شود که ضرر و زیان ناشی از فقدان مرد را به عنوان مولد اقتصادی خانواده جبران کند. ما در این رساله درصدد هستیم که به موارد افزایش زنان شاغل و سرپرست-خانوار و ارزش اقتصادی کار خانگی زنان در خانواده اشاره نموده و از این طریق راهکارهایی مانند ارائه آمار و اطلاعات دقیق از زنان شاغل و سرپرست خانوار، رفع موانع حقوقی از طریق توجه فقها و حقوق‌دانان به تغییر مقتضیات زمان و مکان، ایجاد تعادل بین نظرات مخالف و موافق فقها و قانون‌گذاران از طریق تلاش‌های فعالان حقوق زنان که بر مسند قدرت هستند و اصلاح و تصویب قوانین مساوی دیه از طریق نظرات فقهی و قانونی جدید.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: کلیات
۲	۱-۱- مقدمه
۳	۱-۲- بیان مسئله
۵	۱-۳- سوالات تحقیق
۶	۱-۴- فرضیات تحقیق
۶	۱-۵- اهداف تحقیق
۶	۱-۶- ضرورت و اهمیت تحقیق
۷	۱-۷- پیشینه تحقیق
۱۱	۱-۸- تعریف مفاهیم
۱۱	۱-۹- نهاد یا مؤسسه‌ای که می‌توانند از این پژوهش بهره‌گیرند
۱۱	۱-۱۰- روش و ابزار جمع‌آوری اطلاعات تحقیق
۱۳	فصل دوم: مبانی دیه و تفاوت دیه زن و مرد در فقه
۱۴	مقدمه
۱۵	۱-۲- بخش اول: مبانی دیه
۱۵	۱-۱-۲- تعریف دیه
۱۶	۱-۲-۱- معنای لغوی دیه
۱۶	۱-۲-۳- لغات مترادف با دیه
۱۸	۱-۲-۴- دیه نفس و اعضاء و جراحات
۱۹	۱-۲-۵- تاریخچه دیه
۲۱	۱-۲-۶- تاریخچه دیه در ایران

۲۲	۲-۲- بخش دوم: بررسی مبانی فقهی حکم نصف بودن دیه زنان
۲۲	۲-۲-۱- حکم دیه و قصاص در ایران
۲۳	۲-۲-۱-۱- حکم دیه در قرآن
۲۴	۲-۲-۱-۲- حکم قصاص در قرآن
۲۶	۲-۲-۲- حکم دیه در سنت و روایات
۲۷	۲-۲-۲-۱- روایات نابرابری دیه زن و مرد
۳۳	۲-۲-۲-۲- روایات برابری دیه زن و مرد
۳۴	۲-۲-۳- اجماع علما
۳۷	۲-۲-۴- توجیهات عقلی و منطقی (وجود استحصانی)
۳۷	۲-۲-۴-۱- پایین تر بودن ارزش زن نسبت به مرد
۴۵	۲-۲-۴-۲- تفاوت‌های طبیعی زن و مرد
۵۰	۲-۲-۴-۳- پایین تر بودن نقش زن در فعالیت اقتصادی
۵۵	۲-۳- نتیجه‌گیری
۵۸	فصل سوم: ماهیت دیه در فقه و قانون
۵۹	مقدمه
۵۹	۳-۱- بخش اول: ماهیت دیه
۵۹	۳-۱-۱- بررسی ماهیت حقوقی دیات
۵۹	۳-۱-۱-۱- ماهیت حقوقی دیات در جنایات خطایی محض
۶۲	۳-۱-۱-۲- ماهیت حقوقی دیات در جنایات شبه عمد
۶۴	۳-۱-۱-۳- ماهیت حقوقی دیات در جنایات عمدی
۶۶	۳-۱-۲- ماهیت دوگانه دیه
۶۶	۳-۱-۲-۱- نظر اساتید و حقوقدانان در باب ماهیت دوگانه دیه

- ۶۸ - ۲-۳- بررسی مواد قانونی دیه و قصاص در قانون مجازات اسلامی
- ۸۴ - ۳-۳- بخش سوم: بررسی تغییر و تحولات اخیر و امکان اصلاح قوانین مربوط به دیه
- ۸۴ - ۱-۳-۳- تصویب قانون برابری دیه مسلمان و غیرمسلمان
- ۸۹ - ۲-۳-۳- بررسی لایحه پیشنهادی قانون مجازات اسلامی در رابطه با اصلاح قوانین دیه و قصاص
- ۸۹ - ۱-۲-۳- نقد و بررسی لایحه پیشنهادی اصلاحات قوانین دیه و قصاص
- ۸۹ - ۳-۳-۳- تلاش فعالان حقوق زن در جهت برابری دیه زن و مرد
- ۸۹ - ۱-۳-۳- تأکید نمایندگان مجلس بر برابری دیه زن و مرد
- ۹۳ - ۲-۳-۳- دیدگاه نخبگان بر ضرورت اصلاح و بازنگری قوانین تبعیض آمیز
- ۹۶ - ۴-۳-۳- تصویب لایحه تساوی دیه زن و مرد در بیمه تصادفات
- ۹۷ - ۴-۳- نتیجه گیری
- ۹۹ - فصل چهارم: جنبش برابری طلب زنان
- ۱۰۰ - مقدمه
- ۱۰۱ - ۱-۴- فمینیسم (جنبش برابری طلب زنان)
- ۱۰۲ - ۲-۴- تاریخچه فمینیسم (جنبش برابری طلب زنان) در غرب
- ۱۰۶ - ۱-۲-۴- تاریخچه فمینیسم (جنبش برابری طلب زنان) در ایران
- ۲-۲-۴- ورود فمینیسم به عرصه بین الملل و موضع ایران در مقابل معاهده رفع هر نوع تبعیض نسبت به زنان
- ۱۰۷ - زنان
- ۱۰۹ - ۳-۴- نقش دوگانه زن در حیات اجتماعی از دیدگاه فمینیسم (جنبش برابری طلب زنان) در غرب
- ۱۱۲ - ۱-۳-۴- نقش دوگانه زن در حیات اجتماعی از دیدگاه فمینیسم (جنبش برابری طلب زنان) در ایران
- ۱۱۸ - ۴-۴- ریشه تاریخی تقسیم کار نابرابر جنسی
- ۱۱۹ - ۵-۴- نقدهای فمینیستی (جنبش برابری طلب زنان) نسبت به برخی قوانین اسلامی
- ۱۲۳ - ۶-۴- نقدهای فمینیستی (جنبش برابری طلب زنان) نسبت به سنتها و احادیث دینی

۱۲۵	۷-۴- رد نقدها براساس آموزه‌های دینی
۱۲۸	۸-۴- نتیجه‌گیری
۱۳۱	فصل پنجم: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۱۳۲	۱-۵- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۱۴۱	۲-۵- راهکارها و پیشنهادات
۱۴۲	۳-۵- مشکلات تحقیق
۱۴۲	۴-۵- دستاوردهای تحقیق
۱۴۴	۶- فهرست منابع
۱۵۰	۷- ضمائم
۱۵۲	۱-۷- مصاحبه‌ها
۱۶۸	۲-۷- اصل استفتائات
۱۸۳	۸- چکیده لاتین

فصل اول

کلیات

۱-۱- مقدمه

اگر منطق خلقت را مبتنی بر تناسب و انتظام اجزاء آن بدانیم، این تناسب و انتظام همان حکمت نهفته خداوندی است که ازواج متمایز و در عین حال متلازم انسان، حیوان، نبات و اشیاء را پدیدار ساخته است. این تلازم تصور استقلال و مجرد «زن» و «مرد» را به کلی منتفی می‌کند. جنس به عنوان واقعیتهای انکارناپذیر در نظام آفرینش است که افراد انسانی را از همان ابتدای خلقت به دو گروه کاملاً متمایز «زن» و «مرد» تقسیم نموده است. این تمایز دیرینه از یک سو پایه‌گذار زنجیره حیات بشری و از سوی دیگر زمینه‌ساز رویارویی و مقایسه‌پذیری است که پایان آن هیچگاه فرا نخواهد رسید. به این ترتیب، برتری و اولویت یکی بر دیگری در آیین فطرت فرار نمی‌گیرد.

بنابراین اگر جنس شخص یعنی معیار جسمی را عوامل زیست‌شناسانه تعیین می‌کند در عوض جنسیت یعنی معیار غیرجسمی وی را عوامل فرهنگی و اجتماعی و جایگاه وی در اجتماع تعریف و تبیین می‌کند. اما این حقیقت که ما ارزشی خاص را به یک مفهوم خاص مانند جنسیت نسبت دهیم برخاسته از یک تصمیم اجتماعی است و در برخی جوامع نقش مرد به عنوان رئیس خانواده و نان‌آور و زنان به عنوان همسر و مادر تعریف می‌شوند؛ امروزه این نقشها بیشتر نسبی هستند تا مطلق. از این دیدگاه معیار جنسی زنانه دیگر جایی برای تعریف وظایف و مسئولیت‌های اجتماعی خاص زنان و بنابراین دلیلی برای حقوقی متفاوت با حقوق مردان باقی نمی‌گذارد. جنس هر انسان بی‌تأثیر بر جنسیت وی یعنی هویت اجتماعی وی نیست. ولی لحاظ معیار اخیر در علوم انسانی و حقوق موجب شده تا از این پس در مورد زنان و مردان سخن از توانایی‌های عقلانی، هوشی و اجتماعی برابر به میان آید.

اما عالم واقع و تجربه تاریخ بیان‌کننده حکایت دیگری است که در آن، زنان علاوه بر آنکه در مراتب مادون مردان قرار گرفته‌اند، از ناروایی‌های فراوان تحقیر و اهانت نیز در امان نبوده‌اند. تاریخ بشر نشان داده است که در تکوین جوامع اولیه، علیرغم کرامت ذاتی و تعقل انسانی، جایگاه زنان در میانه میدان اقتدار مردان رو به تنزل گذاشته است.

یکی از موثرترین عوامل تثبیت جایگاه فرودست زنان و مقام فرادست مردان، این است که پاره‌ای از ادیان، در دوران تنزیل تصویر چندان صائب و خوشبینانه‌ای از زن به دست نداده‌اند و در این مورد عمدتاً از فلسفه و یا ساخت اجتماعی عصر خود متأثر بوده‌اند. در دوران تفسیر یا تاویل که شارحان جای پیامبران و مبشران را می‌گیرند، عقل بشری عرصه را بر وحی الهی تنگ می‌کند.

دین اسلام در یک دید کلی، اعتقاد به برابری موقعیت زن و مرد دارد، اما با وجود این برابری اصولی، شریعت اسلامی زن را با مرد از حیث حقوقی در موارد متعددی از قبیل شهادت، ارث، دیه و ... برابر نمی‌گیرد. اما این بدین معنی نیست که حقوق زن را من حیث‌المجموع پایین‌تر از حقوق مرد قرار دهد. زنان در جامعه ما نیز به سان سایر جوامع، به علل مختلف از جمله وجود عرف و عادت نادرست به جای مانده از عصر جاهلیت در معرض تضییع حقوق فردی و اجتماعی قرار دارند، بی‌شک با رویکردی دقیق به دین، زنان مسلمان به همه حقوق شرعی خود دست می‌یابند. ولی باید توجه داشت که عادات و رسوم غلط از دین تفکیک گردند تا به بهانه رد سنتهای ناروا، دین و ارزش‌های آن نفی نگردد.

بنابراین ایجاد هر گونه تغییر و تحول در نظام حقوقی کشور و سوق دادن آن به سمت حاکمیت قوانین و شیوه‌های دادرسی اسلامی، اگر با بصیرت لازم نسبت به نظام حقوقی اسلام از یک سو، و شناخت کامل از تغییر و تحولاتی که امروزه در موقعیت زنان صورت گرفته است از سوی دیگر، همراه نباشد؛ راه به جایی نبرده و در نهایت یک نظام حقوقی پویا و مستقل، مبتنی بر احکام اسلام و متناسب با مقتضیات زمان بر جامعه حاکم نخواهد شد.

۲- ۱- بیان مسأله

اگرچه شمار زنان همواره برابر و گاه اندکی بیش از جمعیت مردان بوده، جایگاه اجتماعی-حقوقی آنان طی سده‌های متوالی در حاشیه قرار داشته است. اگر جوامع نادری که در آنها زن‌سالاری حاکم بوده است را کنار بگذاریم، موقعیت زنان در مقایسه با موقعیت مردان همواره با محدودیت‌های فراوانی در سطح خانواده و اجتماع روبه‌رو بوده است؛ یعنی زن بودن فرد، جایگاه پایین‌تری را نسبت به مرد برای وی به وجود می‌آورده و بدین‌سان سرنوشت و حقوق زن در پرتو سیاست‌گذاری‌های مردانه و حقوق وضع‌شده مردان رقم می‌خورده است.

این تفاوت نگرش نسبت به زن افزون بر ملاحظات فلسفی- فرهنگی، تحت تاثیر ملاحظات زیست‌شناسانه- فیزیولوژیکی نیز قرار داشته است. از این دیدگاه، معیار جنسی زنانه و آثار زیست-شناسانه این معیار برای زن (از جمله بارداری، مادری، قاعدگی و یائسگی) موجب می‌شود که وظایف خاصی برای وی تعریف شود. این وظایف به‌طور عمده باید در محیط اجتماعی بسته یعنی در خانه- به منزله همسر یا مادر- انجام شود. از این دیدگاه، ایفای نقش‌های اجتماعی دیگر طبعاً بر عهده مردان بوده و در انحصار آنان است. بنابراین زنان از پذیرش مسئولیت‌های جدی محروم می‌مانند و مستحق و شایسته حقوق سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و ... برابر با حقوق مردان انگاشته نمی‌شوند.

با آنکه تحول فکری و رشد اجتماعی در حدی است که ارزش‌های متعالی انسانی جایگزین بسیاری از نظام‌های مذموم گذشته شده، تبعیض بین زنان و مردان هنوز آن چنان است که حتی در کشورهای پیشتاز تمدن نوین، همچون سوئیس در برخی از موارد حقوق سیاسی و احوال شخصیه زنان در وضع چندان مساعدی قرار ندارد.

در این میان در وضعی به مراتب تاسف‌بار، زن مسلمان میان دو جاهلیت قرار گرفته، یکی جاهلیت جدید که تصویری ابتذال‌گونه از زن ارائه می‌دهد و دیگری جاهلیت کهن که زن را موجودی کهتر در برابر مرد می‌انگارد. بنابراین زن مسلمان دچار نوعی از خود بیگانگی شده است و هویت مستقل از خود را دارا نیست. به‌طوری که امروزه در بسیاری از کشورهای اسلامی، علیرغم تامین و توسعه نظام‌های مدنی و فرهنگی مدرن، زن مسلمان همچنان از ابتدایی‌ترین حقوق مدنی و اجتماعی خود محروم است.

زنان، عضو جامعه بزرگ انسانی هستند. مشارکت موثر و سازنده زنان در امور اجتماعی، عقلاً و منطقاً، این توقع را ایجاد کرده است که آنان همانند مردان شایسته احراز شخصیت متعالی و مستحق کلیه حقوق انسانی مساوی با مردان می‌باشند. چنانچه در دیباچه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران زن از منزلت والایی برخوردار شده و مقرر شده که: «زنان به دلیل ستم بیشتری که تاکنون در نظام طاغوتی متحمل شده‌اند استیفای حقوق آنان بیشتر خواهد بود». از طرف دیگر زن به عنوان عضو اصیل خانواده «از حالت شیء بودن و یا ابزار کار بودن در خدمت اشاعه مصرف‌زدگی و استثمار خارج شده و ضمن بازیافتن وظیفه خطیر و پرارج مادری در پرورش انسان‌های مکتبی پیش‌آهنگ و خود هم‌رزم مردان در میدان‌های فعال حیات می‌باشد و در نتیجه پذیرای مسوولیتی خطیرتر و در دیدگاه اسلامی برخوردار از ارزش و کرامتی والاتر خواهد بود». در همین ارتباط «دولت موظف است حقوق زن را در تمام جهات با رعایت موازین اسلامی تضمین نماید». در حالی که در قانون مجازات اسلامی به‌ویژه در قوانین مربوط به دیه، موارد تبعیض‌آمیز زیادی نسبت به زنان وضع و اجرا شده است. بنابراین هر قانونی که بدون توجه به مقتضیات زمانی و مکانی آن تدوین گردد، اگرچه در اصل از یک نظام حقوقی قدرتمند مانند اسلام ریشه گرفته باشد، به دلیل ناهمگونی با بستر اجرایی خود نه تنها در مرحله اجرا در دادگاهها با مشکل مواجه می‌شود و در نتیجه دائماً نیازمند تغییر و تبدل خواهد بود، بلکه پس از مدتی اصل آن نظام حقوقی که قانون مبتنی بر آن تدوین شده است، ارزش و اعتبار خود را از دست می‌دهد.

لذا تحقیق حاضر تلاشی در جهت تبیین علل تفاوت‌ها و تبعیض‌های موجود میان زن و مرد در

مورد مساله دیه می‌باشد.

۳- ۱- سوالات تحقیق

در این پژوهش درصدد پاسخگویی به سه سوال اصلی و چندین سوال فرعی مرتبط با سوال‌های

اصلی هستیم.

سوالات اصلی:

۱- نصف بودن دیه زنان نسبت به مردان مبتنی بر چه علل و عواملی است؟

۲- مبانی تفاوت دیه زن و مرد در قانون مجازات اسلامی چیست؟

۳- آیا امکان اصلاح قانون و تساوی دیه زن و مرد متناسب با اوضاع و احوال جدید وجود دارد؟

سوالات فرعی:

۱- آیا تفاوت دیه زن و مرد ریشه قرآنی دارد؟

۲- آیا امکان دیه مساوی برای زنان اعم از شاغل، سرپرست خانوار و خانه‌دار با مردان وجود دارد؟

۳- تحت چه شرایطی برابری دیه زن و مرد میسر خواهد بود؟

۴- ۱- فرضیات تحقیق

فرضیات اصلی:

۱- عوامل مختلفی چون عوامل اقتصادی، طبیعی و ارزشی انسانی در تفاوت دیه زن و مرد مؤثر است.

۲- مبانی تفاوت دیه در قانون مجازات اسلامی ایران مبتنی بر اجماع است.

۳- متناسب با تغییر شرایط و اوضاع و احوال جدید، امکان تساوی دیه زن و مرد وجود دارد.

فرضیات فرعی:

۱- تفاوت دیه زن و مرد مبنای قرآنی دارد.

۲- امکان تساوی دیه برای زنان اعم از شاغل، سرپرست خانوار و خانه‌دار با مردان وجود دارد.

۵- ۱- اهداف تحقیق

۱- بررسی علل تفاوت دیه زن و مرد

۲- بررسی آراء مختلف در خصوص تفاوت دیه زن و مرد در قرآن، سنت، اجماع و عقل

۳- بررسی اهمیت و ارزش کار زنان در رشد و توسعه خانواده و تاثیر آن در برابری دیه

۴- بررسی راهکارهای امکان برابری دیه زن و مرد با استفاده از نظر صاحب نظران

۶- ۱- ضرورت و اهمیت تحقیق

در حالی که امروزه در سطح بین‌المللی تلاش گسترده‌ای برای برقراری تساوی بین حقوق زن

و مرد در همه زمینه‌ها صورت می‌گیرد و در اسناد بین‌المللی حقوق بشری به‌ویژه کنوانسیون رفع

تبعیض علیه زنان بر لغو و یا اصلاح قوانینی که مقررات تبعیض‌آمیز علیه زنان دارند، تأکید شده است.

در قانون مجازات اسلامی ایران که پس از استقرار نظام جمهوری اسلامی ایران تدوین و تصویب گردیده و اجرا می‌شود، مقررات متفاوتی نسبت به زن و مرد وجود دارد که هر چند برخی از آنها نسبت به زن جنبه حمایتی دارد، ولی برخی هم به ظاهر تبعیض‌آمیز به نظر می‌رسد و جا دارد که مورد بحث و تجزیه و تحلیل و نقادی قرار گیرد، به‌ویژه چون این مقررات براساس مبانی اسلامی و مبانی فقهی تنظیم شده است.

از جمله این قوانین، قوانین مربوط به دیات است و اهمیت موضوع از این جهت است که به اعتقاد برخی صاحب‌نظران: ۱- تعیین مقدار مشخصی برای دیه در زمان گذشته، حالت بازدارندگی و برای ممانعت از خون و خونریزی و جنگ‌های پی‌درپی بوده است ولی امروزه این فلسفه تغییر کرده و دیگر قرار دادن مقداری مشخص به عنوان میزان دیه، امری صحیح و عادلانه به نظر نمی‌رسد. زیرا ممکن است که زیان و خسارت وارد شده به شخص بیشتر یا کمتر از میزان تعیین شده باشد.

۲- در جایی که مبنای تنصیف دیه زنان را جبران خسارت ناشی از فقدان یا آسیب به مرد که نان‌آور خانواده است می‌دانند، اما با توجه به افزایش اشتغال زنان و تعداد رو به رشد زنانی که سرپرست و نان‌آور خانواده هستند و همچنین مشارکت زنان در امور اقتصادی خانواده همپای مردان دیگر نمی‌توان دیه آنها را نیم دیه مردان در نظر گرفت.

۳- مساله ارزش کار خانگی زنان مطرح شده که با توجه به پژوهش‌ها و برآوردهایی که انجام شده ارزش اقتصادی و میزان ساعت کار آنها اگر بیشتر از مردان نباشد کمتر نیست.

۴- در مورد توجیه تنصیف دیه جنین دختر نسبت به جنین پسر این‌گونه بیان شده که، جنین پسر بالقوه مولد اقتصادی است، که در این زمینه می‌توان چنین استدلال نمود که زنان هم بالقوه مولد نیروی انسانی هستند. بنابراین نباید مساله دیه را به نان‌آوری و ارزش مادی محدود کرد و از این جهت ارزش مادی و معنوی وجود زنان را نادیده گرفت.

۵- مواردی در قانون مجازات در بحث دیه وجود دارد که نه تنها بازدارنده از جرم و جنایت نیست بلکه جرم‌زا و تشویق‌کننده نیز می‌باشد. چنانچه اگر مردی، زنی را به قتل برساند و اولیای دم خواهان قصاص باشند، مرد در صورتی قصاص می‌شود که اولیای دم زن نیم دیه را به اولیای مرد پرداخت کنند.

ولی برعکس، اگر زنی، مردی را به قتل برساند و اولیای دم خواهان قصاص باشند، زن قصاص می‌شود بدون اینکه دیه‌ای به خانواده او پرداخت شود. بنابراین زن چه مجرم باشد و چه مجنی‌علیه دچار زیان است و قوانین در مورد وی تبعیض‌آمیز عمل می‌کند.

بدین ترتیب لازم است این قوانین متناسب با تحولات روز جامعه مورد بررسی و ارزیابی قرار گیرد و نظرات اصلاحی جدیدی ارائه گردد.

۷-۱- پیشینه تحقیق

در رابطه با موضوع دیه کتب، مقالات و رساله‌های مختلفی با رویکردهای فقهی و حقوقی تدوین و تنظیم شده از جمله:

- پایان‌نامه‌ای با موضوع «وجوه اختلاف احکام زن و مرد در حدود، دیات، قصاص، شهادت و میراث (براساس موازین فقهی و قوانین موضوعه)» از مهدی عاشوری‌شیرتری در بهار سال ۱۳۸۴ در مقطع کارشناسی‌ارشد از دانشگاه آزاد واحد لاهیجان می‌باشد. ایشان ابتدا به توصیفات کلی از آفرینش زن و مرد، مشابهت‌ها و تفاوت‌های جسمانی، روانی و ... اشاره کرده و سپس تاریخچه‌ای از وضعیت زنان در جوامع پیشین ملل مختلف آورده و بعد به شرح و توصیف مقررات فقهی و قانونی در باب موارد مذکور پرداخته است. اما اشاره‌ای به تحول وضعیت زنان در عصر حاضر و به خصوص زنان تحصیلکرده، شاغل و سرپرست‌خانوار نکرده و در مورد مسائل اجتماعی آن‌چندان بحثی ننموده و در نتیجه‌گیری کلی هم به آراء فقها بسنده کرده و آراء و نظرات موافق و مخالف را ذکر نموده است.

- پایان‌نامه دیگری نیز با موضوع «شبهات وارده بر حقوق زنان از لحاظ طلاق- دیه و ارث» از شهلا کمانی، در مقطع کارشناسی‌ارشد از دانشگاه آزاد تهران مرکزی، رشته الهیات، در شاخه فقه و مبانی حقوق در سال ۸۳-۸۲ می‌باشد. این پایان‌نامه شامل ۳ بخش (طلاق، دیه و ارث) است که دیه را در پنج فصل توضیح داده و نتیجه‌گیری کلی که از بحث خود ارائه نموده این است که اسلام بین زن و مرد از لحاظ جنسیت تبعیض قائل نشده است. در نهایت به این نتیجه رسیده که اگر ارث و دیه زن نصف مرد است، اما این مسئله در جاهای دیگر جبران شده و ایشان مبحث جداگانه‌ای را به دیه زنان از منظر قرآن و فمینیسم عرضه داشتند. پس از آن به طرح اشکالاتی که فمینیست‌ها و یا به عبارتی

طرفداران برابری حقوق زن و مرد به دیه زنان داشته‌اند، پرداخته است. آیات و روایات ناسازگار را با هم مقایسه کرده و نتیجه‌گیری کلی که از تمام مباحث گرفته این است که دیه زن باید نصف دیه مرد باشد. زیرا درست است که زن در شرایط امروزی همپای مردان در جامعه کار می‌کند و دارای درآمد اقتصادی است، اما هیچگاه بر او واجب نیست که نفقه مرد و فرزندانش را بپردازد و اینها همه بر عهده مرد است و اگر زن از لحاظ مالی کمکی به خانواده می‌کند فقط در حد ایثار و گذشت است نه به عنوان یک وظیفه که بر او واجب شده، ایشان به ارزش کار خانگی زن و احتساب آنها برابر با ارزش کار مردان اشاره‌ای نکرده است.

- پایان‌نامه بعدی با موضوع «بررسی و تحلیل مبانی تعیین میزان دیه» از یعقوب شفیعی‌سورک، در مقطع کارشناس‌ارشد، از دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، در سال ۱۳۸۰ ارائه شده است. ایشان هم به مباحثی در خصوص دیه زنان و مقدار آن در زمان رسول‌اکرم پرداخته و نتیجه‌گیری نموده که بعید به نظر می‌رسد تعیین این مقادیر به عنوان حکم قطعی و غیرقابل تغییر از سوی رسول‌اکرم عنوان شده باشد، بلکه حکم قطعی مطابق نص قرآن تنها در خصوص جبران خسارت و پرداخت دیه بوده، و رسول خدا اقدام به وضع قوانینی متناسب با جامعه آن روز نموده و این امر مانع از آن نیست که در زمان‌ها و مکان‌های دیگر، با توجه به مقتضیات زمان و مکان و با در نظر گرفتن وضع جامعه و تحول وضع زنان، دیه به عنوان خسارتی که از کشته شدن فرد به خانواده وی به عمل آمده تعیین نگردد. تفاوت در جنسیت و مذهب، عامل تفاوت در دیه نیست. تنها دلایل تفاوت در دیه میزان خسارت وارده است. به مساله میزان دیه در ادیان و ملل مختلف، به صورت کلی اشاره کرده است. اما به طور خاص به جایگاه ویژه و تحول‌یافته زنان شاغل و سرپرست‌خانوار و ارزش کار خانگی زنان خانه‌دار پرداخته و به مساله علل تفاوت دیه زن و مرد توجهی ننموده است.

- و اما از میان کتب، کتاب «استفتائات قضایی» از آیت‌الله یوسف صانعی است که در سال ۱۳۸۴ توسط نشر میزان در تهران، منتشر شده است. مولف در بخش چهارم کتاب، دیه را در پنج فصل توضیح داده و مباحث مربوط به ماهیت دیه، مقدار دیه قتل نفس، مسئول پرداخت دیه، موجبات ضمان و دیه اعضاء

و جراحات و لطمات و سقط جنین و جنایت بر مرده را مطرح نموده است. مولف در این کتاب فقط به موارد فقهی و حقوقی دیه اشاره نموده است.

- کتاب بعدی، «قانون دیات و مقتضیات زمان» از ابراهیم شفیعی سروسستانی، محمدکاظم رحمان‌ستایش و جلال‌الدین قیاسی که در سال ۱۳۷۶ توسط مرکز تحقیقات استراتژیک ریاست جمهوری منتشر شده است. مولفان در پنج فصل ابتدا به بررسی تطبیقی ماهیت دیه در فقه مذاهب اسلامی، نحوه محاسبه و تعیین دیه در عصر حاضر، خسارت‌های زائد بر دیه، مسئولیت عاقله و پرداخت دیه، تخفیف دیه در ماههای حرام پرداخته‌اند. به‌طور خاص به موارد دیه زنان و علل تفاوت دیه زن و مرد اشاره‌ای ننموده‌اند و صرفاً به مباحث فقهی و حقوقی به‌طور کلی پرداخته‌اند.

- در کتاب «حقوق زن در کشاکش سنت و تجدد» از محمد حکیم‌پور که در سال ۱۳۸۲ توسط انتشارات مهرانشهر به چاپ رسیده، نیز مولف به‌طور خلاصه مباحثی پیرامون دیه مطرح کرده و در پایان معتقد بوده که نابرابری دیه زن و مرد در حال حاضر از حیث مادی به نفع زن است، زیرا زن در صورت قتل شوهرش، واجد حقوقی می‌شود که مرد در صورت قتل زن، واجد نصف آن می‌گردد. اگرچه این نابرابری به زیان بستگان زن مقتوله است و از این حیث، قابل‌تامل و بازاندیشی است.

- در کتاب «تفاوت زن و مرد در دیه قصاص» از ابراهیم شفیعی سروسستانی که در سال ۱۳۸۰ توسط انتشارات سفیر صبح به چاپ رسیده است، نیز مولف به بررسی دلایل قرآنی، روایی و کلمات فقهای شیعه و سنی در باب تفاوت دیه زن و مرد پرداخته است. در نهایت به این نتیجه رسیده است که آنچه در موارد قانونی ۲۰۹، ۲۷۳، و ۳۰۱ قانون مجازات اسلامی در زمینه تفاوت زن و مرد در دیه و قصاص مقرر شده، بر ادله و مبانی فقهی مستحکم و خدشه‌ناپذیری استوار است. وی عمده‌ترین مشکل را در زمینه اجرایی می‌داند و مواردی که زن باید نیمی از دیه را به مرد پرداخت کند و توان مالی نداشته باشد، که در این صورت دولت باید با حمایت بانکها و صندوق‌های بیمه به افراد آسیب‌دیده، بعد از اطمینان از عدم توانایی مالی اولیای دم و مجنی‌علیه کمک کند. مساله‌ای که در این کتاب کمتر بدان پرداخته شده یا نادیده گرفته شده، توجه به نقش مولد بودن زن در عرصه اجتماع و خانواده

می‌باشد. همچنین مساله مربوط به اشتغال زنان و زنان سرپرست‌خانوار که برطبق آمار نه چندان دقیق، رفته‌رفته رو به افزایش می‌باشد.

- کتابی دیگر در زمینه ديه، کتاب «ديه» از دکتر عوض‌احمد ادريس، ترجمه آقای دکتر علیرضا فیض می‌باشد که توسط وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در سال ۱۳۷۷ منتشر شده است. در این کتاب، مولف فصول متعددی را به کلیاتی در باب تعريف ديه، تاريخچه، ماخذ ديه در شرايط اسلام، موارد وجوب ديه و مقدار ديه نفس و اعضاء و جوارح، به‌طور مفصل مطرح کرده؛ اما به علل تفاوت ديه زن و مرد اشاره‌ای نکرده است و بیشتر مباحثی پیرامون مبانی ديه و موارد فقهی را مطرح کرده است.

- کتاب بعدی، کتاب «حقوق زن» از دکتر حسين مهرپور می‌باشد که توسط موسسه اطلاعات در سال ۱۳۷۹ انتشار یافته است. ایشان در این کتاب یک فصل را به مساله ديه اختصاص داده‌اند و مبانی قرآنی و روایی و اجماع را به‌طور اجمالی مورد بحث قرار داده‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که ریشه تفاوت ديه زن و مرد مبتنی بر روایات و اجماع می‌باشد.

۸- ۱- تعريف مفاهيم

- ديه: مالی است که به سبب جنایت بر نفس یا عضو به مجنی‌علیه یا به ولی یا اولیای دم او داده می‌شود (قانون مجازات اسلامی، ماده ۲۹۴).

۹- ۱- نهاد یا مؤسساتی که می‌توانند از یافته‌های این پژوهش بهره بگیرند:

۱- مراجع و محاکم قضایی

۲- کلیه مراکز تحقیقی و پژوهشی

۳- مؤسسات و نهادهای حقوقی

۴- مرکز امور خانواده وابسته به نهاد ریاست جمهوری

۵- خانواده‌های درگیر با مساله ديه

۱۰- ۱- روش و ابزار جمع‌آوری اطلاعات تحقیق